

DIEŤA A SLOVOTVORBA

Ľudmila Liptáková – Katarína Vužňáková

Dieťa a slovtvorba je vysokoškolská učebnica určená predovšetkým študentom učiteľstva predprimárneho a primárneho vzdelávania, ale aj iným záujemcom z radov odbornej či širšej verejnosti. Tematické zameranie tejto knihy je ovplyvnené viacročným výskumným záujmom oboch autoriek o slovtvorný systém slovenského jazyka a jeho rečovú realizáciu, ako aj o skúmanie slovtvornej stránky rečového správania sa dieťaťa predškolského a mladšieho školského veku. Z publikačných výstupov výskumu pripomenieme monografie: Liptáková, Ľ.: *Okazionalizmy v hovorenej slovenčine* (Prešov: Náuka, 2000) a Vužňáková, K.: *Problémy lexikografického zachytenia slovtvorného systému slovenčiny* (Prešov: Prešovská univerzita, 2006).

Vo vysokoškolskej učebnici *Dieťa a slovtvorba* sa snažíme o napĺňanie troch základných cieľov:

1. Sprostredkovať budúcim i súčasným učiteľom materinského jazyka základnú charakteristiku teórie slovtvornej motivácie, ktorú v slovenskej jazykovede rozpracoval významný derivatológ prof. PhDr. Juraj Furdík, CSc., a ktorú považujeme za konceptuálne východisko súčasného vyučovania slovtvorby a zároveň za teoretické východisko analýzy a rozvíjania slovtvornej stránky reči dieťaťa.

2. Predstaviť výsledky výskumu rôznych aspektov vzťahu dieťaťa a slovtvorby: detská okazionálna slovtvorba, autorská slovtvorba v umeleckých textoch pre deti, slovtvorná motivácia ako prostriedok uvedomovania si vzťahu medzi myslením a rečou dieťaťa, slovníkové spracovanie slovtvorných kategórií reflektujúce vývin a stimulovanie detskej reči a pod.

3. Vytvoriť koncepciu využitia slovtvornej motivácie ako prostriedku rečového a kognitívneho rozvíjania dieťaťa. Spracovať obsahovú a procesovú stránku rozvíjania slovtvornej kompetencie dieťaťa predškolského a mladšieho školského veku ako súčasť jeho komunikačnej a kognitívnej kompetencie. Spracovať slovtvornú metodiku a priniesť konkrétne ukážky slovtvorných edukačných aktivít.

Podľa vymedzených cieľov je učebnica štruktúrovaná do troch hlavných kapitol: I. Z teórie slovtvornej motivácie. II. Výskumné aspekty vzťahu dieťaťa a slovtvorby. III. Slovtvorná motivácia ako prostriedok rečového a kognitívneho rozvíjania dieťaťa. Súčasťou

učebnice je webová stránka <http://das.unipo.sk>, ktorá obsahuje dve lexikografické prílohy, a to Malý slovotvorný slovník a Slovník detských okazionalizmov.

Zo záverov teoretického, výskumného a praktického spracovania problematiky vzťahu dieťaťa a slovotvorby vyberáme nasledujúce:

1. Príležitostná slovotvorná aktivita detí má špecifické príčiny a výsledky. Detské okazionalizmy nemožno skúmať bez poznania zákonitostí vývinu myslenia a reči dieťaťa. Schopnosť aktualizovanej kombinácie prvkov slovotvorného systému dieťaťa umožňuje bezprostrednú a individuálnu rečovú interpretáciu skutočnosti. Slovotvorná motivácia plní v kognitívnej a rečovej ontogenéze dieťaťa špecifické funkcie.
2. Viacaspektový prístup ku skúmaniu slovotvorby (lingvistické, filozofické, psychologické, psycholingvistické, kognitívningvistické, neurolingvistické hľadisko) môže pomôcť pri pochopení fungovania slovotvorne motivovaných slov v jazyku a osobitne v reči detí, ako aj pri rozvíjaní detskej reči a myslenia.
3. V rámci opisu slovotvorne motivovaných slov v slovenčine vzniká Malý slovotvorný slovník, ktorý je zostavený tak, aby zohľadňoval najnovšie výskumy v oblasti derivatológie a zároveň didaktické princípy uplatňované vo vyučovaní slovotvorby.
4. Aktívna slovotvorba je odrazom myslenia dieťaťa, ale zároveň predpokladom jeho kognitívneho stimulovania. Slovotvorná intuícia umožňuje dieťaťu predškolského i mladšieho školského veku prirodzené reprodukovanie a produkovanie slovotvorných štruktúr. Slovotvorné edukačné aktivity považujeme za jeden zo spôsobov rozvíjania reči a myslenia dieťaťa a zároveň za prostriedok všeobecnejšieho rozvíjania jeho poznávacích a učebných stratégií.
5. Pri rozvíjaní slovotvornej kompetencie dieťaťa predškolského veku sa treba opierať predovšetkým o jeho intuitívne slovotvorné znalosti a spontánnu slovotvornú produkciu. Metodický postup by sa mal vyznačovať rešpektovaním konkrétneho myslenia dieťaťa a jeho prirodzenej orientácie na hru a pohyb.
6. Pri rozvíjaní slovotvornej kompetencie dieťaťa mladšieho školského veku treba zohľadniť vyššiu úroveň kognitívneho i rečového vývinu, získanie ranej gramotnosti a možnosť systematickej stimulácie vyučovaním materinského jazyka. Aj v tomto veku však konkrétne-faktické myslenie dieťaťa vyžaduje, aby slovotvorné učivo prispievalo k postupnému rozvíjaniu analyticko-syntetického uvažovania a ďalších kognitívnych procesov, aby sa zachovávala prirodzená postupnosť od významu k forme slovotvorne motivovaného slova s oporou o slovotvornú intuíciu dieťaťa.

7. Zmyslom nadobúdania slovotvorných vedomostí v primárnej škole nie je schopnosť žiaka definovať slovotvorné termíny, ale jeho schopnosť vedomosti využiť pri kvalitnejšom a adekvátnejšom porozumení a produkovani textu a pri rozvíjaní abstraktného myslenia. V primárnej škole má slovotvorné učivo aj medzipredmetový význam. Porozumenie základným princípom a pravidlám tvorenia slov totiž žiakovi môže uľahčiť proces učenia sa aj na ďalších vyučovacích predmetoch.